

Polarita v teorii mezinárodních vztahů

Cílem této stati je objasnit jak vývoj konceptu polarity, tak i jeho současné postavení. Po upřesnění základních pojmů se stát zabývá vývojem chápání polarity ve druhé polovině 20. století, přičemž pozornost soustřeďuje především na analýzu a kritické zhodnocení nejvýznamnějšího tématu diskuze o polaritě, tj. souvislosti mezi polaritou a stabilitou systému. Práci uzavírá rozbor současného stavu konceptu a jeho základních nedostatků i předností. Stát dospívá také k několika konkrétním návrhům na nové uchopení problematiky polarity a předkládá možnosti dalšího směru výzkumu, které se týkají především rozčlenění mocenské polarity na polaritu vojenskou, ekonomickou atd., osvobození konceptu z úzce neorealistického pojetí a posunu k historičtějšímu chápání polarity tak, aby si koncept zachoval určitou vypovídací schopnost.

Největší pozornost je věnována realistickým teoriím, neboť se polaritou zabývají nejčastěji a nejuceleněji. Ovšem současně jsou zmiňováni i badatelé reprezentující jiné teoretické přístupy, a to zejména tam, kde se kriticky vyrovnávají s realistickým pojetím polarity, anebo pokud rozvíjejí zcela samostatné přístupy.

DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Polarita hraje v teorii mezinárodních vztahů nezanedbatelnou roli a je součástí jak tradičních, tak i novějších úvah o mezinárodním systému. Polarita však úzce souvisí s některými dalšími kategoriemi, jako je např. polarizace či koncentrace moci, a proto považuji za vhodné nejprve přesně vymezit jak polaritu, tak i tyto s ní související pojmy.¹

Polarita

Polaritu lze definovat tak, jak to učinil Jeffrey A. Hart: „Polarita vyjadřuje počet autonomních center moci a je funkcí rozdělení moci pouze mezi nejvýznamnějšími aktéry.“² Tato na první pohled jednoduchá definice však v sobě skrývá hned několik nejasností, které je třeba dále rozvést.

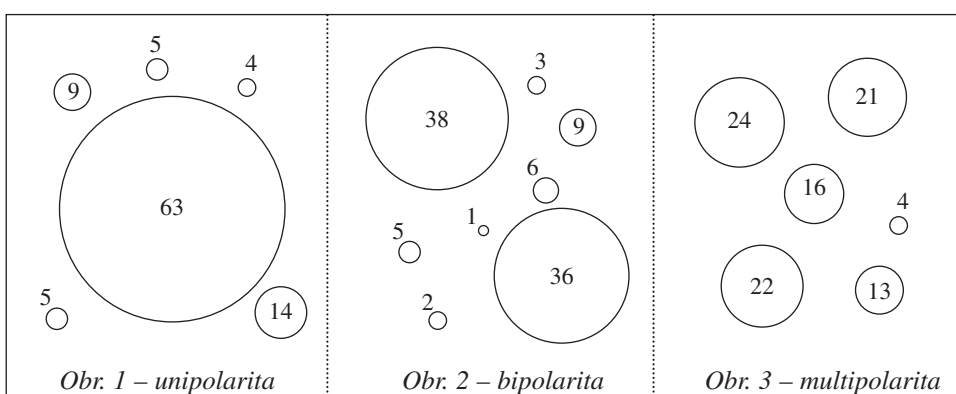
V první řadě je třeba upřesnit, co se skrývá pod souslovím „autonomní centra moci“. Tradiční úvahy o polaritě, a to zejména v rámci školy politického realismu, jednoznačně prosazují chápání těchto center jako státních aktérů.³ Jinými slovy řečeno, přestože není z našich úvah přímo vyloučena analýza mezinárodních organizací či transnacionálních korporací jako pólů, polarita je obvykle vykládána jednoznačně státocentricky.

Druhý, snad ještě větší otazník visí nad určením nejvýznamnějších aktérů. Problémem zde může být určení hranice mezi těmi „nejvýznamnějšími“ a „méně významnými“. Tradičně se tento problém řešil odkazem na jednoznačnost odpovědi, kterou nám poskytne již jen letmý pohled na mezinárodní systém.

Waltz k tomu poznamenává: „Určení postavení států... nevyžaduje, abychom dokázali předpovídat jejich úspěch ve válce nebo v jiných podnicích. Je třeba je pouze zhruba seřadit podle jejich schopností (capability). Takové seřazení může někdy vyvolávat sporné otázky jejich srovnání a nejasnosti hranic. Přes tyto potíže existuje z historického hlediska všeobecná shoda o tom, které země patří k velmocem daného období. Příležitostně se vyskytnou pochybnosti v hraničních případech.... Počítání velmocí určité éry je zhruba stejně těžké nebo lehké jako určení, kolik firem existuje v oligopolním sektoru ekonomiky. Jde o empirickou otázku a odpověď na ni dává zdravý rozum.“⁴

Taková odpověď se mohla zdát jako uspokojivá v době bipolárního soupeření studené války, kdy vskutku nikdo nepochyboval o tom, které země jsou považovány za supervelmoci a které nikoli. Ale i tehdy (zejména od 70. let) se objevovaly názory, které v rámci diskuze o tzv. polycentrismu hovořily o větším množství pólů. Pozdější vytváření statistických analýz, které se snažily zjistit souvislost mezi polaritou a systémovou stabilitou, však prokázaly, že mezi badateli neexistuje konsenzus ohledně polaroty systému v jednotlivých historických obdobích.

Obvykle teorie rozlišuje tři základní typy polaroty. V případě, že v systému existuje pouze jeden aktér, který svou mocí výrazně převyšuje ostatní, hovoří se o unipolárním systému.⁵ V situaci dvou zhruba stejně mocných států na vrcholu mocenské pyramidy se hovoří o bipolaritě. A konečně situaci tří a více srovnatelných států popisuje multipolarita.⁶

Obrázky představují tři hypotetické konfigurace, kde celková moc v každém systému dosahuje 100.

Polarizace

Pro správné pochopení analýzy dopadů rozdílné polaroty mezinárodních systémů je nutné rozlišovat polaritu a polarizaci. Polarizace vyjadřuje stupeň, v jakém jsou země nakloněny k vytváření koalic, jejichž jádro tvoří nejmocnější státy systému.⁷ Alternativně lze polarizaci popsat jako počet a sílu nejvýznamnějších aliancí v systému mezinárodních vztahů.⁸ Tato nejednoznačná definice je také příčinou nejasností, na něž každý, kdo se věnuje historickému pohledu na polaritu systému, dříve či později narazí. Většina autorů se totiž soustřeďuje na měření polaroty,⁹ zatímco někteří se pokoušejí i o měření polarizace, tj. zaměřují se na koalice.¹⁰ Často se z tohoto hlediska např. diskutuje o tom, zda není chybný názor autorů, kteří považují dobu v předvečer první světové války za éru multipolárního systému,¹¹ neboť jiné analýzy s nemenší jistotou pokládají toto období za bipolární.

Celkově je rozdíl mezi měřením polaroty a polarizace otázkou odlišné hladiny analýzy. Zatímco při měření polaroty se zabýváme komparací jednotlivých států, polarizace je zaměřena na rovinu koalic.

V teorii je však podstatné tyto dva snadno zaměnitelné případy rozlišovat. Waltz připomíná, že „je důležité ostře rozlišovat mezi formováním dvou bloků v multipolárním světě a strukturální bipolaritou současného systému“ (tj. systému studené války).¹² K tomuto názoru se přiklonil hlavní proud teorie zabývající se polaritou a od počátku 90. let minulého století je struktura systému téměř vždy definována pomocí polaroty.

Koncentrace

Alternativní možností měření distribuce schopností (moci) v systému je koncentrace. Zavedení této kategorie bylo odpovědí na problémy spojené s polaritou. Zatímco polarita je prostá dichotomní proměnná (tzn. že pouze rozlišuje, zda daný stát je či není pólem), koncentrace vyjadřuje postavení daného státu na škále.¹³

Velkou výhodou koncentrace je přesnější rozlišení mocenského postavení aktérů v mezinárodních vztazích.¹⁴ Zároveň zde nedochází k rozdělení zemí na dvě skupiny – na ty, které si zaslouží polární (velmocenský) status, a na ty, jež ho nedosahují a jimž měření pomocí polaritativy nevěnuje téměř žádnou pozornost. Naproti tomu nevýhodou koncentrace je skutečnost, že do značné míry neguje jednoduchost a jasnou vypovídací hodnotu polaritativy.

VÝVOJ KONCEPTU POLARITIVY

Polarita, stejně jako mocenská rovnováha, byla odedávna implicitní součástí úvah o mezinárodních vztazích. Starověké záznamy o historických událostech jako např. Thukydidovy *Dějiny peloponéské války* nebo zprávy o zápase Říma a Kartága o hegemonii ve Středomoří jsou výbornými příklady uvažování v termínech bipolárního soupeření. Přirozeně bychom našli dostatek důkazů i o existenci předmoderních multipolárních systémů.¹⁵ Novověká Evropa byla pak svědkem několika dalších období multipolaritativy, z nichž nejpravděpodobněji je pravděpodobně evropský koncert mocností.

Bylo však třeba počkat až do poloviny 20. století, kdy koncept polaritativy získal jasnější teoretické rysy. Jedním z prvních, kdo se podrobněji věnoval specificky tématu bipolaritativy, byl Hans Morgenthau. Nevypracoval však jednotlivé základní typy polaritativy tak, jak je známe dnes, ale zabýval se spíše studiem mezinárodních vztahů v první etapě studené války a dospěl k závěru, že bipolarita, tedy existence dvou supervelmocí (a následně i vznik koalic seskupených kolem dvou pólů, tedy „bipolarizace“ mezinárodního systému), je jednou z jejích hlavních charakteristik.

Morgenthau byl zároveň jedním z prvních z celé plejády teoretiků, kteří se vyjádřili k otázce stability v souvislosti s polaritou. V první řadě se vyjadřuje k existujícímu systému studené války. Bipolarita podle jeho názoru představovala nabídku stabilního světa, ale současně též hrozbu úplného zničení: „*Změněná struktura rovnováhy moci umožnila vznik nepřátelství mezi dvěma obrovskými bloky, avšak nečinila je nevyhnutelným. Právě naopak. Nová rovnováha moci je mechanismem, který obsahuje jak potenciál pro nevídané dobro, tak i pro nepředstavitelné zlo. K realizaci které varianty dojde, nezávisí na mechanice rovnováhy moci, nýbrž na morálních a materiálních silách, které tohoto mechanismu využívají k realizaci svých cílů.*“¹⁶

Morgenthau věnuje velkou pozornost i systému rovnováhy moci, zejména evropskému koncertu. Avšak na rozdíl od svých pozdějších neorealistickejších následovníků vyzdvihuje především výhody tohoto systému. „*Extrémní pružnost [systému – pozn. aut.] rovnováhy moci [18. a 19. století – pozn. aut.], jež byla výsledkem naprosté nespolehlivosti aliancí, kázala všem aktérům, aby činili tahy na šachovnici mezinárodní politiky opatrně a aby riskovali co možná nejméně, neboť bylo těžké tato rizika propočítat.*“¹⁷ Morgenthau se tak jako první pokusil o vědeckou formulaci multipolární stability. Toto pojetí multipolaritativy bylo víceméně bez výhrad – a bylo by možné říci, že téměř nekriticky – přijímáno jako konvenční znalost, a to až do chvíle, kdy přišel se svou kritikou Kenneth Waltz.¹⁸

Nového impulzu se diskuze o polaritě dočkala od Mortona A. Kaplana.¹⁹ Ten se totiž snaží o podání uceleného pohledu na systém mezinárodních vztahů a popisuje šest systémů, z nichž některé mají přímou souvislost s otázkou polaritativy.

Kaplanovým prvním systémem je systém rovnováhy moci. Při bližším prozkoumání jeho popisu nelze nedospět k závěru, že se zcela jednoznačně jedná o multipolární systém. Kaplan vychází však z historické situace evropského koncertu velmocí, a proto multipolární systém zužuje na systém s pěti a více významnými hráči.

Ještě více pozornosti Kaplan věnuje bipolárnímu systému. Rozlišuje těsnou a volnou bipolaritu jako dva samostatné systémy, i když sám přiznává, že mají mnohé charakteristiky společné. Těsný i volný bipolární systém je v první řadě charakterizován existencí dvou pólů a bloků, které se kolem nich vytvořily. V těsném bipolárním systému dochází jednak k eliminaci neutrálních zemí a jednak v něm neexistuje univerzální aktér (typu OSN), anebo jsou jeho funkce a pravomoci alespoň do maximálně možné míry omezeny.

Je velmi zajímavé, že Kaplan nepovažuje za jeden ze základních modelů unipolární systém. O hegemonii se zmiňuje především jako o metě, k níž může směřovat snažení některého z významných aktérů, avšak zároveň se domnívá, že „základní charakteristikou států je sebeomezení vlastních cílů“,²⁰ které společně s rovnováhou moci účinně brání vytvoření unipolárního systému.²¹

Diskuze o polaritě a stabilitě

Za nejvýznamnější Kaplanův přínos z hlediska polarity je možné kromě výše zmíněného díla též považovat to, že jeho práce inspirovala další badatele, aby svou pozornost zaměřili na komparaci stability systémů s různou polaritou. Kaplan totiž zdůrazňoval, že „teorie by měla být schopna předpovědět podmínky, za nichž zůstane systém stabilní, podmínky, za nichž bude transformován, a typ transformací, které lze očekávat“.²²

V 60. letech se skutečně rozběhla bouřlivá diskuze o (ne)stabilitě bipolárního a multipolárního systému. Pozornému čtenáři jistě neuniklo, že není zmíněn unipolární systém. Je tomu tak proto, že se po celou dobu studené války uvažovalo o eventuálním posunu směrem od bipolarity k multipolaritě. Že by snad systémem, který se zrodí na troskách studené války, měl být unipolární, to se zdálo velmi nepravděpodobné, a proto byla této variantě v teoretické diskuzi té doby věnována relativně menší pozornost.

Pokud byla unipolarita, respektive hegemonie, předmětem teoretického bádání, pak jen zřídka v prosté komparaci s bipolárním nebo multipolárním systémem, ale jako zcela samostatný proud. Příkladem může být teorie hegemoniální stability²³ nebo teorie světového systému.²⁴ Do centra pozornosti většiny neorealistickeých badatelů se unipolarita jako reálná alternativa k bipolaritě či k multipolaritě přesouvá až po skončení studené války.

Za zásadní práci v diskuzi o polaritě a stabilitě je považována stať Karla W. Deutsche a Davida J. Singera *Multipolární mocenské systémy a mezinárodní stabilita*²⁵ na straně jedné a práce Kennetha N. Waltze *Stabilita bipolárního světa*²⁶ na straně druhé.²⁷

Stabilita

Před vlastní analýzou tohoto problému je třeba přesně určit, co si jednotliví autoři představovali pod „stabilitou“. Nad komplexností stability se zamýšlel již Kaplan.²⁸ Upozorňuje, že existuje výrazný rozdíl mezi momentálním rovnovážným stavem, jenž nemusí být z dlouhodobého systémového hlediska stabilní, a systémovou stabilitou: „Když uvažujeme o stabilitě politického systému, je důležité rozlišovat mezi stabilitou daného rovnovážného stavu a stabilitou systému, tj. schopností systému najít stabilní rovnováhu... Je zřejmé, že termín stabilita se může vztahovat k určitému stavu systému, tzn. k jeho rovnovážnému stavu, stejně jako k systému samotnému.“²⁹ Kaplan následně upřesňuje, že on pod stabilitou systému rozumí trvanlivost systému, což nemusí znamenat, že se ve stabilním období nebudou v systému vyskytovat žádné válečné konflikty. Naopak právě konflikty mohou být podle jeho názoru prostředkem, pomocí něhož se bude ustavovat nový rovnovážný stav.

Podobně stabilitu chápe i Waltz. Zdůrazňuje, že přežití určité země není podmínkou pro zachování systému (tedy pro jeho stabilitu).³⁰ Tím se toto pojetí stability značně vzdaluje od pojetí stability jako mírového období. Původně však Waltz zahrnoval do definice stability systému jak trvanlivost systému, tak i jeho bezkonfliktnost.³¹ Svůj názor do značné míry modifikoval v *Teorii mezinárodní politiky*, kde tvrdil, že ke změně systému dochází pouze při změně parametrů struktury systému. A systém zůstává stabilní, pokud k těmto změnám nedochází. „Pokud řekneme, že mezinárodní politický systém je stabilní, znamená to dvě věci: Za prvé, že zůstává anarchický, a za druhé, že nedochází k žádným následným změnám v počtu hlavních aktérů, kteří tvoří systém.“³² Válečné konflikty tak mezi Waltzem taxativně určené změny nepatří (pokud ovšem jejich důsledkem není změna anarchie či polarity).

Právě válečné konflikty, respektive pravděpodobnost jejich výskytu, jsou však v mnoha analýzách považovány za přinejmenším stejně výstižnou charakteristiku stability systé-

mu jako doba trvání systému. Tak stabilitu chápe většina badatelů, kteří se diskuze o systémové stabilitě zúčastnili. Patrně nejpregnantnější shrnutí tohoto přístupu ke stabilitě je obsaženo v již zmíněné práci Deutsche a Singera. Tito autoři chápou systémovou stabilitu probabilisticky, tedy jako „pravděpodobnost, že si systém uchová všechny své podstatné charakteristiky; že se žádný stát nestane dominantním; že většina členů nepřestane existovat a že se neobjeví rozsáhlé války“.³³

Důraz na stabilitu chápanou jako minimum válečných konfliktů je zcela pochopitelný s ohledem na původní problém, který celá diskuze řešila, tedy zodpovězení otázky, jak konfliktnost mezinárodních vztahů souvisí s polaritou. Zároveň je zřetelné, že autoři, kterým je bližší liberální přístup, budou na rozdíl od mnoha realistů považovat válku za typický projev nestability. Docházíme tak ke zvláštní definici stability, která v sobě zahrnuje přinejmenším jak dobu trvání systému, tak i frekvenci válečných konfliktů, popřípadě též některé další prvky.

Stabilita multipolárních systémů

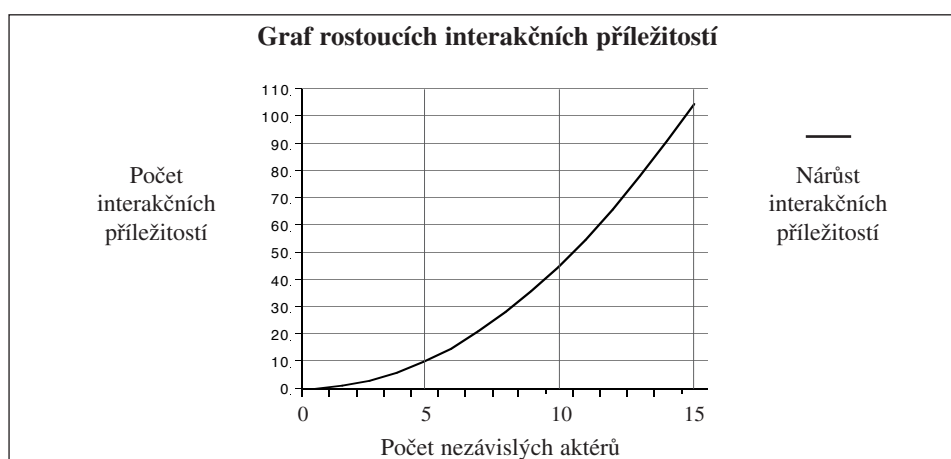
Deutsch a Singer při své obhajobě multipolarity jako stabilnějšího systému vycházejí z historické zkušenosti evropského koncertu a z obecného, i když zčásti intuitivního přesvědčení vědecké obce, reprezentované např. Morgenthauem, že multipolární systém má díky některým svým charakteristikám velké předpoklady pro zajištění stability. Jak sami uvádějí, „s tím, jak se systém přesouvá od bipolarity k multipolaritě, frekvence a intenzita konfliktů by podle všech předpokladů měla klesat“.³⁴

Jaké důvody tedy oba autoři uvádějí pro podporu své počáteční hypotézy?

1) Argument vzájemných interakcí³⁵

Deutsch a Singer se domnívají, že se při větším počtu hráčů v mezinárodním systému zvýší i množství jejich vzájemných interakcí (nebo alespoň příležitostí k nim). Tím se zvýší i možnost kompenzace znevýhodnění jedné strany druhou. Kompenzace může být zvýhodněnou stranou druhému státu nabídnuta jako odškodnění, což způsobí snížení mezinárodního napětí a sníží pravděpodobnost vzniku válečného konfliktu.

Kvantitativním vyjádřením tohoto tvrzení je následující graf, kde počet interakcí je vyjádřen formulí $N(N-1)/2$, kde N je počet nezávislých aktérů. Deutsch a Singer ne zcela jasně uvádějí, že dříve než dosáhne počet států pěti, existuje v systému „nedostatečný počet párových vztahů“,³⁶ což ale nijak matematicky neodůvodňují.

Pramen: Deutsch, Karl W. – Singer, David J.: *Multipolar Power Systems and International Stability*. In: Rosenau, James (ed.): *International Politics and Foreign Policy. A reader in research and theory*. New York: Free Press, 1969, s. 318.

Možnost zmírnění napětí vedoucího k válce se ještě zvyšuje při opuštění předpokladu absolutně identických jednotek. V tom případě má každá jednotka specifické zájmy a nabízí ostatním i rozdílné kompenzace. Implikací je pak při růstu počtu států nejen absolutní růst možných interakcí, ale i jejich větší rozmanitost, a tím i vyšší pravděpodobnost nalezení vhodného kompromisu.

Deutsch a Singer se pokoušejí aplikovat svůj interakční argument i na situaci vytváření aliancí a dospívají k ambivalentnímu závěru, že vznik aliancí může jednak zúžit okruh problémových otázek a snížit napětí uvnitř aliance a jednak výrazně vyhrotit vztahy členů aliance k nečlenům, a tak zvýšit systémovou nestabilitu.

2) Argument menší míry pozornosti

Tento argument vychází z představy, že existuje nějaké celkové množství pozornosti, kterou stát věnuje ostatním aktérům v mezinárodním systému. Stát je nucen věnovat každému ze vztahů, které ho pojí s ostatními, určitou míru pozornosti; v modifikované formě, jež přibližuje model realitě, věnuje stát pozornost i mnohým z ostatních vztahů, tj. nejen těm, jichž se sám účastní.

Přirozeně všem aktérům není věnována stejná pozornost. Pro funkčnost tohoto argumentu stačí, aby jim byla věnována alespoň *nějaká* míra pozornosti. Státům, které jsou pro námi zvolený stát nejpodstatnější, je věnován mnohem výraznější díl celkové pozornosti, než je tomu u méně podstatných států.

Druhým pilířem, na němž tento argument stojí, je myšlenka, že existuje *práh pozornosti*, kterého musí být dosaženo, aby stát vnímal postup jiné země jako natolik ohrožující a destabilizující, aby přikročil k válečné akci.

Pokročíme-li k syntéze dvou uvedených tezí, zjišťujeme, že s přibývajícím počtem členů mezinárodního systému klesá pozornost, která je na jednotlivé země naším státem upřena (pro jednoduchost můžeme uvažovat o stejném podílu pozornosti pro všechny aktéry systému), což při konstantním prahu pozornosti vede k závěru, že se snižuje konfliktnost systému a roste jeho stabilita.

3) Argument menší eskalace zbrojení

Deutsch a Singer dále tvrdí, že v obvyklém bipolárním systému funguje zbrojní spirála. Zvýší-li např. slabší stát A své zbrojní výdaje o 10 %, aby získal paritní postavení se státem B, musí B následně – ve snaze udržet si před A náskok o stejném poměru, jaký existoval před zvýšením zbrojních výdajů A – zvýšit své výdaje o 11 %. To nutí A ke zvýšení rovněž o 11 %, následované zvýšením výdajů B o 12,3 % atd.³⁷

K výše popsanému zrychlujícímu se zvyšování by však docházelo především v systému tvořeném pouze dvěma zeměmi. Podobně také v bipolárním systému (tvořeném dvěma supervelmocemi a velkým množstvím menších států), kde může druhý nejsilnější stát věnovat téměř celé zvýšení svého zbrojního potenciálu na stíhání nejmocnějšího státu, protože ostatní státy lze zanedbat, musí nejsilnější mocnost reagovat na toto zvýšení téměř v plném rozsahu. Naproti tomu v multipolárním systému lze zátěž způsobenou zbrojením nepřátelského státu rozložit na větší množství spojenců. Existují-li tedy např. dvě koalice (A + B a C + D + E), pak zvýšení zbrojních výdajů země A o 15 jednotek odpovídá rozloženému pětijednotkovému nárůstu každého člena soupeřící koalice (C, D, E).

Analogická situace by nastala rovněž ve chvíli, kdy neexistují koalice, protože zvýšení zbrojení jednoho státu není nikdy – s výjimkou teoreticky čistého bipolárního světa – zaměřeno výhradně na jeden stát. Na toto zvýšení by tedy žádná země nemusela reagovat proporcionálně stejným zvýšením, nýbrž jen takovým zvýšením, které by považovala za *adekvátní* (tj. za takové, které by ve svých kalkulacích považovala za zaměřené na sebe). Konečným efektem je pomalejší růst zbrojení oproti výše demonstrované zbrojní spirále bipolárního světa. Dlouhodobá eskalace konfliktů by tak byla alespoň částečně zmírněna.

Mezi základními argumenty ve prospěch stability multipolárního světa lze pro úplnost uvést ještě dva starší, o nichž se odborná literatura rovněž často zmiňuje.

4) Argument averze k riziku v podmínkách nejistoty

Teoretici mezinárodních vztahů se shodují na tom, že míra nejistoty v multipolárním světě je vyšší než v bipolárním světě. Avšak závěry, které z této skutečnosti jednotliví autoři vyvozují, se výrazně liší. Waltz a mnozí další neorealisté právě tuto nejistotu považují za základní zdroj nestability multipolárního světa. Naproti tomu jiní badatelé tvrdí, že státy budou váhat se svým vojenským útokem, dokud nebude míra nejistoty minimalizována. V multipolárním světě jsou nejisté nejen další kroky antagonistického bloku, ale i to, kdo jej vlastně tvoří, kdo se k němu teprve přidá a kdo naopak alianci opustí. Proto bude velmi obtížné třeba i jen zhruba odhadnout, jak silné je protivné spojení. Nejistota je tedy chápána jako faktor, jenž omezuje účinnost aktérů.³⁸

5) Argument pružných aliancí

Poslední, avšak z historického hlediska nejstarší argument se zakládá na klasických úvahách teoretiků mocenské rovnováhy. Pružné aliance, jejichž existence není příliš pravděpodobná ani v unipolárním, ale ani v bipolárním systému, jsou podle tohoto argumentu jedním ze základních prostředků udržování stability systému. V případě nadměrné moci jednoho státu či aliance se budou státy automaticky snažit posílit druhou stranu konfliktu. Současně mocenská rovnováha plní funkci obrany proti eventuálním hegemoniálním snahám.

Zároveň pružnost aliancí způsobuje, že nikdo nemůže být dlouhodobě považován za smrtelného nepřítele, neboť se hned v dalším kole mocenského boje může stát nejdůležitějším spojencem. Proto není ani poražená země potrestána natolik, aby se nemohla i nadále zapojovat do systému. Historickým příkladem může být postavení Francie po vídeňském kongresu.

Jinak řečeno, státy nejsou tak citlivé na změny v relativním postavení jednoho z nich, protože jej nevnímají jako smrtelného nepřítele, ale jako potenciálního spojence. Multipolární systém a pružné aliance v něm podle tohoto názoru demonstrují, že hra s nulovým součtem – plně funkční v bipolárním systému – ztrácí svou platnost a „zisky jednoho státu nejsou automaticky vnímány jako ztráty ostatních“.³⁹

Multipolární systém, který je charakteristický právě možností existence různorodých spojeneckých vazeb, tak podle obhájců multipolární stability výše popsaným mechanismem mocenské rovnováhy účinně brání vypuknutí velkých konfliktů. Nedochozí však k eliminaci konfliktů obecně.

Kritická diskuze o stabilitě multipolarity

Představa stabilní multipolarity neměla v minulých desetiletích nouzi o kritiky a je tedy možné uvést celou řadu protiargumentů.

- Můžeme začít námitkou, že přestože argument pružných aliancí říká, že se sníží intenzita konfliktů, není v něm řečeno mnoho o celkovém množství konfliktů. Multipolární systém bude pak možné považovat za stabilnější než bipolaritu pouze v tom případě, pokud bude platit nerovnost

$$P_{bk} \cdot V_{bk} > P_{mk} \cdot V_{mk} ,$$

kde P_{bk} představuje pravděpodobnost vypuknutí konfliktu v bipolárním světě,
 V_{bk} je výsledek bipolárního konfliktu,⁴⁰
 P_{mk} představuje pravděpodobnost vypuknutí konfliktu v multipolárním světě,
 V_{mk} je výsledek multipolárního konfliktu.⁴¹

Uvažujeme-li o multipolárním systému, v němž by se rozšířily jaderné zbraně, pak by hlavní výhoda multipolárního světa (tj. většina válek pouze lokálního dosahu) přirozeně zmizela, neboť i lokální války by při použití jaderných zbraní měly katastrofické následky.

Je sice pravdou, že měření prováděná badateli za účelem srovnání stability multipolarity a bipolarity nedospěla k žádnému přesvědčivému závěru, popřípadě byla vzájemně nekompatibilní, avšak to podle mého názoru neznamená, že by výše zmíněný argument nemohl zůstat v platnosti. Problémem je spíše obtížnost zjištění, jaké intenzity daný konflikt dosahoval, respektive o jaký v době trvání konfliktu šlo.

- Proti výhodnosti aliancí v multipolárním světě se svými dnes již klasickými argumenty postavili i Snyder a Christensen,⁴² kteří tvrdí, že typické chování států zahrnuje také tzv. *chainganging* a *buckpassing*. *Chainganging* vyjadřuje skutečnost, že se státy mohou v alianci zavázat k bezpodmínečné podpoře jiného, agresivního státu, který je následně může zatáhnout do válečného konfliktu. *Buckpassing* je pak opačnou strategií, avšak její konečný efekt je stejně zničující. Stát, který by se měl postavit agresorovi usilujícímu o dominanci, doufá, že potřebné vyvažování vyřeší ostatní státy a že on sám se nebude muset k ničemu zavázat.

- Ke kritice stability multipolárního systému se však zčásti přidali i její velcí obhájci Deutsch a Singer.⁴³ Ti tvrdí, že ačkoli může být multipolární systém stabilní z krátkodobého nebo střednědobého hlediska, dlouhodobě toto tvrzení platit nemusí.

Usilují-li totiž všichni aktéři nejen o zajištění vlastní bezpečnosti, ale následně i o zvětšení vlastní moci, pak existuje pravděpodobnost větší než nula, že se některému aktérovi podaří zcela zničit některého ze svých protivníků. Tak bude v dlouhém období postupně ubývat podstatných aktérů (pravděpodobnost větší než nula) a žádní noví nebudou nastupovat na jejich místo (pravděpodobnost vzniku nových aktérů je podle Deutsche a Singera rovna nule).⁴⁴ Vyústěním takového vývoje je přechod od multipolárního systému k bipolaritě a nakonec k unipolární struktuře.

Analogicky se Deutsch a Singer ještě zmiňují o druhém argumentu podporujícím tezi o dlouhodobé nestabilitě multipolárních systémů, který je založen na klasické představě rovnováhy moci. Chce-li stát, který nedosahuje moci svého protivníka, vyvážit jeho vliv, pokusí se získat spojence. Předpokládáme-li normální rozdělení pravděpodobnosti nalezení vhodného spojence, pak také bude vyvažující koalice ve většině případů vytvořena. Avšak to nevyklučuje velmi neobvyklou situaci, kdy se proti jednomu státu či koalici postaví protivník tak mocný, že nebude možné dorovnat jeho mocenskou nerovnováhu.

Taková situace, s níž si není Deutschův a Singerův model schopen poradit, povede k eliminaci jednoho aktéra (či celé slabší koalice) a podobně jako v předchozím argumentu dospíváme k závěru, že dříve či později se multipolární systém změní na bipolární a následně na unipolární. Je s podivem, že ačkoli Deutsch a Singer hned dvakrát dospívají k závěru, že v dlouhodobém horizontu dojde k vytvoření unipolárního systému, téměř se nezmiňují o opačném procesu, který logicky také musel někdy nastat.

- Kritikem představy stabilní multipolarity je – jak již bylo řečeno – i Waltz. Z pozice svého argumentu o výhodnosti trvalých aliančních vazeb napadá výhodnost proměnlivých spolenectví. „*Pružnost aliancí zužuje možnost volby politických alternativ*“,⁴⁵ říká Kenneth Waltz. A dodává, že v systému více států musí být aspoň část strategie států věnována na udržení či získání spojenců, což je zcela jiný pohled na argument proměnlivých aliancí.

- Waltz se ostře postavil také proti představě vyšší vzájemné závislosti plodící stabilitu. Vzájemná závislost více než dvou stran podle jeho názoru vzbuzuje podezření a ztěžuje vyjednávání mezi libovolnými dvěma z nich, protože v pozadí vždy vyčkává třetí, jenž se může dohodnout s jedním z vyjednávajících na úkor druhého.

- A konečně je třeba uvést omezení, jimž podléhá argument pomalejší eskalace zbrojení. Tento efekt totiž působí oboustranně. Stejně jako je zpomalen růst zbrojení v systému více než dvou velmocí, rovněž platí, že by za stejných předpokladů probíhalo pomaleji i odzbrojení. Uvažujeme-li tedy o multipolárním světě, v němž převládají odzbrojovací tendence, argument pomalejší eskalace zbrojení se mění na argument pomalejšího odzbrojování, který stabilitu multipolárního světa na rozdíl od původního argumentu podkopává.

Stabilita bipolárních systémů

Nejvýznamnějším zastáncem hypotézy o stabilitě bipolarity je duchovní otec neorealismu Kenneth Waltz. Svou nejčastěji citovanou stať na toto téma publikoval již v roce 1964.⁴⁶

Celkem se lze dobrat šesti základních argumentů na podporu stability bipolárního systému; jednotlivé argumenty se zčásti vzájemně prolínají, a proto není jednoduché o nich pojednávat odděleně.

1) Argument trvalých a trvalých vazeb a aliancí

V bipolárním světě je zřejmé, kdo je supervelmoc a kdo nikoli. „*Není pochyb o tom, kdo koho ohrožuje*“,⁴⁷ píše Waltz v *Teorii mezinárodní politiky*. Stejně tak není pochyb o tom, že žádná země se při konfrontaci s jednou ze supervelmocí neobejde bez podpory druhé supervelmoci. Naopak supervelmoci samotné nemusejí při úvahách o svých strategiích brát v úvahu požadavky spojenců, pokud by omezovaly jejich vlastní akceschopnost. Kromě toho neposlušný spojenec může být snadno přiveden k poslušnosti, neboť pro supervelmoc není nepostradatelný.

2) Argument jasných kalkulací protivníkového postupu

Stejně tak je do značné míry omezena možnost špatné kalkulace protivníkového postupu, neboť ten není limitován ohledem na své spojence, ale bude postupovat pro něj nejvýhodnějším způsobem. Jediným omezením pro každou z obou supervelmocí je tedy moc jejího protivníka, nikoli požadavky spojenců.

3) Argument rozvahy a zdrženlivosti

Tento argument částečně vyplývá z předchozího argumentu. Jestliže lze jasně určit, kdo jakou mocí disponuje, pak se nelze spoléhat na chybné kalkulace protivníka. Naopak je třeba jednat uvážlivě, pečlivě rozmyslet, která akce je pro danou situaci vhodná a která nikoli. I na první pohled sebenepatrnější změna na druhé straně zeměkoule může způsobit změnu strategické rovnováhy, a tak je třeba veškeré změny evidovat a vhodně na ně reagovat, protože periferie, které není třeba věnovat pozornost, neexistuje.⁴⁸ Je zajímavé, že naprosto stejný argument je uváděn i na podporu hypotézy o stabilitě multipolarity.

Argument zdrženlivosti nevyjadřuje představu, že nedochází ke krizím. Waltz se domnívá, že krize jsou normálním mechanismem ustavujícím mocenskou rovnováhu. Nedochází-li ke krizím, znamená to, že jedna ze dvou vůdčích velmocí zanedbává své zájmy. I když se krize vyostří až k balancování na okraji propasti, zdrženlivost a obezřetnost aktérů zajišťují, že k pádu do propasti nedojde.⁴⁹

4) Argument rovnosti a malé vzájemné závislosti

Argument rovnosti je poměrně jednoduchou úvahou, že v systému dvou velmocí je ve srovnání s multipolárním systémem pravděpodobnost velkých nerovností mezi oběma velmocemi mnohem nižší, což údajně snižuje intenzitu vzájemného zápolení.

Waltz se navíc domnívá, že pokud má každý z aktérů bipolárního světa dostatečné zdroje, není nucen ke spolupráci se svým protivníkem, a proto je jejich vzájemná závislost nízká. Vysoká vzájemná závislost naopak válečným střetům nezabrání. Toto tvrzení Waltz dokládá celou řadou příkladů, počínaje vysokou vzájemnou závislostí Německa a Velké Británie v předvečer první světové války a konče provázaností sovětské ekonomiky, která nezabránila rozpadu státu.⁵⁰

5) Argument jednoduchosti

Zastánci této teze⁵¹ se domnívají, že menší počet významných aktérů usnadňuje prosazení pravidel hry. Podobně jako světový hegemon v unipolárním systému snadno prosadí např. pravidla mezinárodního obchodu nebo měnového systému, mohou se dvě země snadněji dohodnout na těchto pravidlech třeba než pět zemí.

Oproti multipolárnímu systému není přeskupování aliancí obvyklé, závazky jsou trvalejšího rázu, rozlišování spojence od nepřítele je snazší. A to vše vytváří prostředí vhodné pro udržení stabilnějšího mezinárodního řádu.

6) Argument společných zájmů

Waltz uvádí také argument společných zájmů.⁵² Každá z obou soupeřících zemí si chce minimálně udržet své současné pozice, mají tedy společný zájem o udržení statu quo, a to zejména v tom případě, kdy nemůže určitou změnou ani jedna z nich získat dodatečné výhody. Tak tomu bude např. při přerůstání sporů spojenců obou zemí ve válečný konflikt. Pak bude společným zájmem obou supervelmocí konflikt utlumit a spojence pacifikovat, aby byla zachována rovnováha à deux.

Kritická diskuze o stabilitě bipolárních systémů

- V první řadě je třeba poznamenat, že bipolarita – ač schopna ve většině případů zabránit expanzi – sama svým charakterem agresivitu vyvolává. Je zřejmé, že bipolární vidění mezinárodních vztahů jako hry s nulovým součtem silně pobízí aktéry jednak k podezřívavosti vůči druhé velmoci a jednak k co možná největší vlastní mocenské expanzi.⁵³ Každý úspěch druhé strany bude pak vykládán jako nebezpečí pro vlastní stranu, a tak se roztočí spirála nedůvěry. Snadno si lze následně představit situaci, v níž může být preventivní útok považován za menší zlo než překvapivý útok druhé strany.
- Dalším, neméně závažným protiargumentem je tvrzení, že balancování na okraji jaderné války, které bylo vlastní bipolaritě studené války, nelze vůbec spojovat se stabilitou. Kegley a Raymond proto ostře oponují zastáncům stabilní bipolarity, jako byl např. Waltz nebo Gaddis.⁵⁴ Kritizují Gaddisovo označení „dlouhý mír“,⁵⁵ a dokonce navrhuji, že by vhodnějším termínem bylo označení „dlouhá válka“,⁵⁶ protože mír ve skutečnosti existoval pouze mezi dvěma velmocemi, avšak už to neplatilo o konfliktech mezi některou ze (super)velmocí a dalšími zeměmi, a protože už vůbec nelze hovořit o míru při pohledu na tzv. třetí svět.
- Podobně i jasné kalkulace v bipolárním světě nemusejí přispívat k jeho větší stabilitě. Fakt, že stát může za určitých okolností lépe kalkulovat tahy protivníka i jeho moc (a následně tedy i výsledek případného konfliktu), ještě v žádném případě neznamená, že ke konfliktu nedojde. Predikce jasného vítězství může naopak urychlit postup k válce, a tak destabilizovat situaci mnohem více, než by tomu bylo při nemožnosti přesného určení poměru sil obou stran. Znamená to, že i když přiznáme bipolárnímu systému vyšší míru jistoty, nevyplývá z ní větší stabilita systému.
- Pokud předpokládáme bipolární svět s jasnou kalkulovatelností, jak jej chápe Waltz, pak by i malý výkyv od rovnovážného stavu s největší pravděpodobností způsobil útok silnější ze supervelmocí. Aby byla bipolární struktura opravdu stabilní, je třeba do modelu jako další faktor zavést existenci jaderných zbraní a schopnost obou supervelmocí zasadit protivníkovi druhý úder. Stabilita je tedy z velké části ovlivněna proměnou nezávislou na polaritě systému mezinárodních vztahů – na možnosti vzájemného zničení. Navíc je zavedení jaderných zbraní změnou na jednotkové úrovni, která podle Waltzova názoru (alespoň v jeho raných dílech) nikterak nemůže ovlivňovat systém.

Tato diskuze, která trvala po celá 60. léta, vyprovokovala celkově trojí reakci:

- 1) Část vědců, reprezentující behavioralistickou vlnu, trvala na tom, že je možné analyticky zjistit, který typ polaritě je stabilnější. Věnovala svou pozornost především polaritě a konfliktnosti jednotlivých historických období. Zjištěné údaje byly zpracovávány za pomoci matematických metod, což podle představ behavioralistů mělo zaručit objektivní a jednoznačné výsledky.
- 2) Ani druhá skupina neopustila koncept polaritě, ale tvrdila, že rozdělení na unipolaritu, bipolaritu a multipolaritu je příliš hrubé a zjednodušující a že plně nevystihuje vztahy mezi nejvýznamnějšími hráči na mezinárodní scéně. Soustředila se proto na vytváření

různých alternativních modelů, často vznikajících kombinováním tří základních typů polarity.

- 3) Teoretici ve třetí skupině byli obecně nejkritičtější jak k vypovídací hodnotě polaritě, tak i obecně k užitečnosti realistické teorie. Novým impulzem pro posílení této skupiny byl překvapivě rychlý konec studené války. Snažení těchto badatelů mělo pro diskuzi o polaritě pravděpodobně největší význam, neboť jejich kritika výrazně ovlivnila současnou diskuzi o charakteru systému. Hlavní proud diskuze o polaritě nemá proto dnes tendenci vidět v polaritě rámec naprosto determinující chování států, ale spíše kategorii, která může určitým způsobem modifikovat posuny na mezinárodní scéně. Zároveň toto méně striktní chápání polaritě, která se již nepojí výhradně s realistickou školou, umožňuje, aby se polaritou ve výraznější míře zabývali např. i liberálové.

Reakce I: empirická

Behavioralismus a polarita

Přestože některé základní rysy behaviorismu bychom mohli v diskuzi o polaritě sledovat již na konci 50. let, za skutečný vrchol behavioralistické vlny lze považovat projekt „*correlates of war*“ (COW).⁵⁷ Protože mezi teoretiky v 60. letech v žádném případě neexistoval konsenzus o vztahu stabilita/polarita, zdálo se jako vhodné řešením soustředění co možná největšího množství dat o historických válečných konfliktech a jejich následné zpracování. A právě o to se pokusil projekt COW.

Dva z autorů projektu – David J. Singer a Melvin Small – následně provedli poměrně velké množství studií, které měly potvrdit či vyvrátit dosavadní představy o souvislosti mezi polaritou a válkou.⁵⁸ Zaměřili se především na období mezi lety 1815–1945. Jedna z hypotéz, které oba autoři testovali, zněla: Čím je systém blíže k bipolaritě, tím větší bude jeho konfliktnost. Druhá hypotéza pak předpokládala, že s větším množstvím aliančních závazků poroste také konfliktnost systému. Jejich měření (ať už konfliktnost chápeme jako počet válek, množství padlých, nebo délku trvání války) dospělo k rozporuplnému závěru, že na jedné straně pro 19. století nebyly hypotézy potvrzeny, tzn. že přibližování se k bipolaritě ani větší množství aliančních vazeb neznamenají větší konfliktnost, avšak na druhé straně byly hypotézy potvrzeny pro 20. století.⁵⁹

Podobně málo přesvědčivé byly mnohé další pokusy o empirické zjištění závislosti mezi polaritou a stabilitou. Za zmínku stojí práce B. Buena de Mesquity a Davida Lalmana, která v ještě delším časovém období (1816–1965) zkoumala souvislost mezi polaritou a válkou.⁶⁰ Ani oni však nenalezli přesvědčivý důkaz o souvislosti mezi polaritou a stabilitou a jejich závěr proto zní, že neexistuje závislost konfliktnosti na polaritě.

Do třetice je možné do reprezentativního vzorku zahrnout Levyho a jeho měření.⁶¹ Jeho výsledky jsou poněkud uspokojivější. Levy se zaměřil na rozsáhlé období 1495–1975 a ve své studii dospívá k závěrům, které potvrzují Waltzův názor o stabilitě bipolarity. V první řadě Levy vyvrací domněnku, že v multipolárních systémech je větší počet válek, naopak jejich množství je podle jeho závěrů nižší než v bipolárních systémech. Avšak multipolární konflikty se podle jeho názoru vyznačují mnohem větší intenzitou, a proto lze bipolární systémy obecně považovat za stabilnější než multipolární systémy. Levy navíc potvrzuje představu teorie mocenské rovnováhy, že unipolarita je nejméně stabilní konfigurace.

Celkově však není možné považovat empirický výzkum v oblasti polaritě za uspokojivý. Pokud bylo něco prokázáno, pak pouze to, že mezi vědeckou obcí neexistuje jednotná odpověď na výše položenou otázku. Je zřejmé, že nelze dospět ke společnému stanovisku tam, kde chybí základní konsenzus ohledně určení polaritě jednotlivých historických období, ale i určení válek zahrnovaných do analýzy: Pouze mezistátní, nebo i vnitrostátní? Do které kategorie patří kolonialistické války? Lze vůbec přesněji zjistit počet padlých např. ve třicetileté válce? apod.

Reakce II: zpřesňující

Další typy polarity

Druhý proud se zhruba ve stejné době vydal jiným směrem. Nezabýval se tolik propočty stability v systémech o různé polaritě, ale spíše usiloval o přesnější popis existujícího systému. Některým badatelům totiž vadila příliš velká hrubost konceptu polaritě. Rozdělení na unipolaritu, bipolaritu a multipolaritu sice umožňovalo přehledné zmapování terénu, mnohdy však za cenu přehlédnutí některých významných detailů. Co bylo již na konci 60. let a zejména v 70. letech považováno za největší problém, byl fakt, že se po celou dobu studené války hovořilo pouze o bipolaritě.⁶² A přitom byla mocenská situace např. v 50. letech diametrálně odlišná od stavu o dvacet let později.

Největší pozornosti se v době poněkud předčasných úvah o přechodu od bipolarity k multipolaritě (pentapolaritě) na konci 60. let dostalo Rosecranceovu modelu bi-multipolarity.⁶³ Pro novou situaci Rosecrance navrhuje kombinaci pozitivní stránky obou mateřských systémů – bipolarity a multipolarity. Tento model spočívá na představě, že existují dvě podstatné části světa – bipolární, složená ze dvou supervelmocí, a multipolární. Dvě supervelmoci by vůči sobě setrvaly v ostražitém napětí, avšak ve vztahu k multipolární zóně by jejich zájmy byly téměř identické. Obě by usilovaly o regulaci konfliktů v multipolární části, protože příliš velké válčení by mohlo narušit mocenskou rovnováhu mezi supervelmocemi, a zároveň by společně postupovaly proti eventuálnímu vyzývateli z multipolární oblasti. Analogicky mocnosti z multipolární oblasti by mezi sebou tvrdě soupeřily o výsadní postavení, avšak v tom případě, pokud by se kterákoli ze dvou supervelmocí chtěla výrazněji vměšovat do jejich záležitostí, dokázaly by postupovat společně. Multipolární oblast by navíc působila jako nárazníková zóna a prostředník mezi oběma nepřátelskými supervelmocemi.

K tomuto zajisté zajímavému modelu musíme podotknout, že pouze popisuje *možný budoucí stav*, v žádném případě ho tedy nelze směřovat se systémem existujícím v době sepsání stati. Rosecrance vytváří tedy *normativní* model, který kombinuje výhody obou tradičních konfigurací. To je velmi výraznou nevýhodou prezentovaného modelu. Rosecrance totiž neuvádí, jak lze k jím popisovanému stavu dospět, a tak jeho model popisuje sice zajímavý, leč neexistující mezinárodní systém.

Jednu z nejnovejších vlivných prací tohoto proudu reprezentuje *The Lonely Superpower* Samuela P. Huntingtona.⁶⁴ Huntington vychází podobně jako Rosecrance z měnící se mezinárodní situace. Na rozdíl od Rosecrancea ovšem usiluje o deskripci skutečného mezinárodního systému.

Huntington přichází s označením uni-multipolární systém, což je podle jeho názoru „*zvláštní hybrid... systém s jednou supervelmocí a s několika velmocemi*“.⁶⁵ Uni-multipolární systém je pro Huntingtona systémem, v němž ani supervelmoc, ale ani ostatní mocnosti nejsou spokojeny. Supervelmoc ze všech sil usiluje o vytvoření unipolárního světa, jemuž by dominovala, ale čím více se snaží, tím větší je též úsilí dalších zemí zabránit nástupu unipolarity. Nejmocnější země tak sice odolává tlaku na vytvoření skutečné multipolarity, ale její moc již nestačí na změnu současného systému.

Kromě unipolarity, bipolarity a multipolarity tak dnes máme k dispozici velké množství dalších možných alternativ. Další a další typy polaritě sice demonstrují invencnost mnoha teoretiků mezinárodních vztahů, avšak rozhodně nepřispívají k ujasnění problematiky polaritě. Ilustrativním příkladem tohoto zmatení jazyků je práce *Polarity: An Ambiguous Concept* Josepha Nogeeho již z roku 1975.⁶⁶

Nogee uvádí: „*Některé z termínů používaných pro označení současné mezinárodní struktury jsou: bimodel, bipolarita, volná bipolarita, velmi volná bipolarita, těsná bipolarita, bi-multipolarita, bipolarcentrismus, komplexní konglomerát, systém détente, systém difuzních bloků, diskontinuitní model, hetero-symetrická bipolarita, multipolarita, multihierarchický systém, multiblokový systém, pentapolarita, polycentrismus, oligopolní systém, tripolarita a třívrstvý multidimenzionální systém v bipolárním rámci.*“⁶⁷

Reakce III: odmítavá

Kritika a modifikace konceptu polarity

Třetí skupinu tvoří badatelé, kteří nejostřeji vyjádřili svou nespokojenost s konceptem polarity. Mnozí z nich zprvu usilovali o mírnější postoj, a tak patřili do jedné ze dvou předchozích skupin, avšak s tím, jak jejich výzkum nepřinášel očekávané výsledky, postupně přešli do kritičtějšího proudu.

Typickým příkladem takového posunu je Bruce Bueno de Mesquita. Zpočátku stejně jako Levy, Singer či Small usiloval o kvantitativní vyjádření závislosti mezi polaritou a stabilitou, avšak neprůkaznost jakékoli relace mezi těmito dvěma proměnnými ho přiměla ke změně postoje. Bueno de Mesquita se domnívá, že neexistuje žádný pádný argument, který by vědeckou obec přesvědčil o tom, že multipolarita je příčinou větší nestability než bipolarita nebo naopak.⁶⁸ V případě Buena de Mesquity odmítání příliš velkého důrazu na polaritu jde ruku v ruce s kritikou neorealistickej teorie.⁶⁹

Liberální teorie mezinárodních vztahů svou kritiku polarity spojily také s odmítavým postojem k některým neorealistickej závěrům. Nelze však říci, že by všichni neoliberálové zcela odmítli polaritu jako naprosto nevhodnou. Klasickou ukázkou liberálního přístupu je argumentace, která poukazuje na Německo a na Japonsko jako na velmoci s polárním statusem v rodícím se multipolárním světě. Moc obou zemí pramení především z jejich ekonomického postavení, které výrazně převyšuje jejich vojenské schopnosti, jak tvrdí liberálové. To podle jejich názoru poukazuje na zastaralost realistického důrazu na vojenskou sílu.⁷⁰

Neoliberálové jako Kegley či Raymond spíše kritizují příliš velký determinismus neorealistickej. Podle jejich názoru nelze tvrdit, že svět po skončení studené války bude v případě nástupu multipolarity nestabilní jen proto, že bude multipolární. „*Předpokládáme, že multipolární budoucnost je velmi pravděpodobná, a zamýšlíme se proto nad podmínkami, při jejichž splnění bude svět žít v míru... [E]xistuje mnoho různých typů multipolárních systémů, z nichž některé jsou stabilnější než jiné. Naším cílem je izolovat charakteristiky multipolárních systémů, které způsobují jejich stabilitu, a určit strategie, které velmoci sledovaly, aby tuto stabilitu zajistily.*“⁷¹

Další neoliberálové jsou však kritičtější. Např. Richard Ned Lebow v monumentálním díle *International Relations Theory and the End of the Cold War*⁷² vyjadřuje naprostou skepsi k jakýmkoli pokusům měřit polaritu nebo ji používat jako vědeckou kategorii. Jeho pesimistický názor vychází z úvahy o nepřesném vymezení polarity (a obecně o měření mocenského potenciálu) a o nejednotnosti teorie při určování polaritý systému.

Podobně kritické jsou k polaritě i všechny postmoderní přístupy. Stručně řečeno, postmoderna mj. bojí pozitivistický koncept státu, a proto se přirozeně distancuje od úvah o polaritě, a pokud se o ní vůbec zmiňuje, tak výhradně jako o zastaralém a nepraktickém nástroji analýzy mezinárodních vztahů: „*Klasické představy o mezinárodním systému, který je charakteristický existencí pólů a měnících se aliancí, nejsou příliš užitečné pro pochopení současné mezinárodní politiky.*“⁷³

SOUČASNÝ STAV

Po skončení studené války se nic nezměnilo na tom, že polarita zůstává velmi kontroverzní. Ba právě naopak. Ačkoli i nadále existují skupiny teoretiků i politiků, pro něž je polarita nejdůležitějším vodítkem při popisu současného mezinárodního systému,⁷⁴ stále se rozšiřuje počet těch, kteří ustupují od používání polaritý.

Realisté na změněnou situaci reagovali různým způsobem. Díky tomu, že mnozí dnešní realisté (např. jejich postklasická větve)⁷⁵ nechápou polaritu tak vyhraněně, jako to činili neorealisté, je možné postupné sblížení s liberální teorií, která – ač kritická k realismu – koncept polaritý zcela nezavrhuje.

Jiní se však ještě těsněji přimknuli k waltziánskému chápání mezinárodního systému a vykládají možný nástup multipolarity jako hotovou věc, neboť díky zákonitostem mo-

censké rovnováhy budou ostatní státy vyvažovat hegemonu. Multipolarita je však podle názoru neorealistů nestabilní a konfliktní.

Jedním z nejvýraznějších příspěvků do diskuze o současném světě, který hájí tradiční neorealistický postoj, je článek Johna Mearsheimera *Back to the Future*.⁷⁶ Mearsheimer nejen obecně opakuje chmurnou vizi nestabilní multipolarity, ale o situaci na starém kontinentu přímo tvrdí, že „nejpravděpodobnějším scénářem v Evropě je odchod Američanů spojený se zrodem Německa jako dominantního státu. Proto se pak region pravděpodobně posune směrem od současného stavu bipolarity (kde USA a Rusko tvoří póly) k nevyvážené multipolaritě, což povede k intenzivnějšímu soupeření mezi evropskými mocnostmi.“⁷⁷

Dnes je již zcela zřejmé, že se z Mearsheimerových předpovědí téměř žádné nesplnily. Především jeho představa, že vypuknutí válečných konfliktů mezi členskými státy Evropské unie je jen otázkou času, se ukázala jako neodůvodněná. Také nenastalo soupeření na úrovni závodů ve zbrojení mezi západoevropskými zeměmi. To vede některé realistické autory k tomu, že se svou analýzou zaměřují spíše na oblasti, kde klasické realistické premisy jako např. hra s nulovým součtem nebo koncept relativních výhod najdou snadnější uplatnění. Příkladem mohou být studie zaměřené na polaritu severovýchodní Asie.⁷⁸

Waltz samotný si pravděpodobně není zcela jistý, jakou konfiguraci má současný systém. Na počátku 90. let se domníval, že probíhá proměna bipolarity v multipolaritu. Později změnil názor a tvrdil, že systém zůstal bipolární (protože podle jeho názoru stále existovaly dvě vojenské supervelmoci).⁷⁹ Na konci 90. let však připouští, že „po rozpadu Sovětského svazu se mezinárodní systém stal unipolárním“.⁸⁰ A dodává: „Ve světle strukturální teorie se unipolarita zdá jako nejméně stabilní konfigurace. Je tomu tak ze dvou důvodů. Jedním z nich je fakt, že na svá bedra dominantní mocnosti berou příliš velké množství úkolů v zahraničí, a tak se dlouhodobě oslabují... Druhý důvod pro krátké trvání unipolarity spočívá v tom, že i v případě, že se dominantní mocnost chová umírněně, zdrženlivě a trpělivě, slabší státy se přesto budou obávat jejího budoucího chování.“⁸¹

Právě úvahy o unipolaritě vhodně dokreslují míru neshody uvnitř realistického tábora. Zatímco jedni ji považují za nejméně stabilní konfiguraci, jiní jí naopak předvídají dlouhé trvání. Paradoxně nejpersvědčivější argumenty ve prospěch stability unipolarity (které se nedostalo příliš prostoru při diskuzi o polaritě před koncem studené války) zazněly od W. Wohlforth, jenž zcela jasně vychází ze stejných předpokladů jako K. Waltz. Wohlforth snáší celou řadu argumentů ve prospěch stabilní unipolarity, počínaje nefunkčností mechanismu mocenské rovnováhy přes neúčinnost vyvažujících aliancí až po stabilizující vliv hegemonu na neklidné oblasti světa.⁸²

Nový impuls – strukturální realismus

O nejvýznamnější posun v chápání polarity se v nedávné době zasloužili Barry Buzan, Charles Jones a Richard Little se svou *Logikou anarchie*.⁸³ Tito autoři přezkoumávají Waltzův přístup a výrazně jej rozšiřují. Nejenže do své analýzy zahrnují i mezinárodní instituce a zmírňují neorealistický důraz na vojenskou moc, ale též zásadně mění pohled na polaritu. Polaritu jako distribuci moci nahrazují polaritou *jednotlivých složek moci, tedy jednotlivých schopností*. „Pokud celkovou moc rozdělíme na jednotlivé schopnosti, možnosti změny v distribuční struktuře se automaticky zvýší. Ekonomická a ideologická polarita se může měnit a také se mění, zatímco vojenská polarita zůstává stabilnější.“⁸⁴ Tato změna velmi usnadňuje měření polarity, protože obchází sporný koncept moci jako sumy jednotlivých schopností.

Zároveň má však větší komplexnost teorie prezentované v *Logice anarchie* svá negativa. V první řadě se vzdává Waltzem k dokonalosti vybroušené přehlednosti a srozumitelnosti mocenské polarity jako proměnné, která ovlivňuje chování států v systému. Stejně tak přestává být zřejmé, jakým způsobem polarita jednotlivých složek moci ovlivňuje celkovou mocenskou pozici státu. S tím je spojena otázka, zda lze takto rozmělněné polarity využít pro predikci výsledků válečných konfliktů.

Lze též namítnout, že v konečném důsledku (představovaném např. střetem mezi dvěma aktéry, z nichž jeden bude vynikat svým polárním statusem ekonomickým a druhý vojenským) bude přece jen nutné srovnávat oba typy polarity mezi sebou.

Toto pojetí není však zcela správné. Ani celková mocenská polarita nedokázala dát odpověď na otázku, zda stát, který patří k polárním mocnostem, vždy zvítězí nad „méně mocným“ státem (viz např. USA a Vietnam). Celková mocenská polarita srovnávala také jednotlivé složky moci, ovšem podle nejasných pravidel. *Jaké závěry pro celkovou polaritu podle Waltzova názoru vyplývaly z porovnání ohromné rozlohy Ruska s výkonností ekonomiky Spojených států a s čínskou populací?*

Oddělení vojenské, hospodářské a dalších typů polarity proto nijak výrazně neomezuje vypovídací schopnost teorie, která byla stejně nucena k hrubým aproximacím, ale navíc přináší celou řadu pohledů, které jistě ocení i představitelé mnohých dalších teoretických přístupů. Umožňuje analýzu vzájemné ekonomické závislosti z pohledu polarity a otevírá cestu ke zkoumání postavení ekonomicky silných států ve vztahu ke státům silným po vojenské stránce.

Dalším významným faktorem, kterým by rozdělení mocenské polarity přispělo k ujasnění celé diskuze, by byla možnost mnohem přesnějšího kvantitativnějšího vyjádření polarity. Pokud by i dnes někdo usiloval o statistickou analýzu a komparaci jednotlivých polárních systémů, vyhnul by se nejasnostem, které provázejí diskuzi o současném systému mezinárodních vztahů. Je zřejmé, že např. měření ekonomické polarity je ve srovnání s měřením moci naprosto jednoduchou otázkou.

Při aplikaci na současný mezinárodní systém se díky rozdělení mocenské polarity ukazují jeho obrysy mnohem jasněji. Za ekonomické póly lze považovat Spojené státy, Japonsko a Evropskou unii, za vojenské póly především Spojené státy a zčásti též Evropskou unii a Rusko, přičemž Čína se pomalu dostává do velmocenské pozice v obou oblastech. Ideologicky by byl současný svět pravděpodobně tripolární (západní liberalismus, islám a zbytek komunistické ideologie).

Autoři *Logiky anarchie* se domnívají, že konečným důsledkem jejich rozdělení moci na jednotlivé složky bude pouze „dostatečně omezený soubor distribučních struktur, jejichž základem budou čtyři typy atributů: vojenské schopnosti, ekonomické schopnosti, politická soudržnost a ideologie“.⁸⁵ Ve skutečnosti je však možné za složky moci považovat i množství jiných kategorií – např. demografické ukazatele a geografické charakteristiky.

Navíc jsou kromě ideologie myslitelné i další „nemateriální“ typy polarity (např. kulturně-civilizační, náboženská apod.), i když ty lze zahrnout do ideologické polarity. Veškeré nemateriální složky moci – svým charakterem značně subjektivní – ovšem výrazně modifikují tradiční pojetí moci a mocenské rovnováhy a podkopávají víceméně kvantifikovatelný základ, na němž tradiční koncept moci stojí. Rozpuštění mocenské polarity v polaritě jejích složek tak v tomto směru neorealismus „nahlodává“ mnohem více, než jak *Logika anarchie* původně zamýšlela.

* * *

Polaritě byla v uplynulých padesáti letech věnována značná pozornost, ale přesto dodnes zůstává kategorií, která ač pomáhá s hrubou orientací v systému mezinárodních vztahů, nemá příliš vysokou vypovídací hodnotu. Celkově lze příčiny malého úspěchu polaritě rozdělit do těchto základních skupin:

- **Nepřesné vymezení polaritě.** Polarita byla původně spíše intuitivní kategorií, která nebyla nikdy dostatečně přesně definována. Stejně jako v případě moci nebo mocenské rovnováhy, což jsou termíny, na nichž polarita do značné míry spočívá, existuje velké množství pojetí polaritě. Není zcela zřejmé, co určuje, která země dosahuje statutu pólu a která nikoli. „*Jak umožňuje zdravý rozum určení polaritě v měnicích se poměrech 90. let, když lze uvést logické argumenty jak ve prospěch unipolaritě, tak i bipolaritě, ale i multipolaritě?*“⁸⁶

- **Neúspěch kvantitativních analýz.** Druhým negativem byl zřejmý neúspěch empirických analýz, které se pomocí matematických metod pokoušely nalézt odpověď na otázku významu polarity v souvislosti mezi polaritou a stabilitou. Jednotlivé studie buď nedošly k dostatečně průkazným závěrům; a pokud ano, vzájemně si odporovaly. Příčinou je zřejmě opět neshoda v určení polarity historických systémů a nekonzistentní měření.
- **Další faktory v analýze.** Výrazným problémem je přítomnost třetích proměnných, které zatemňují souvislost mezi polaritou a stabilitou. Výborným příkladem jsou jaderné zbraně – změna na jednotkové úrovni, která však měla nesporný dopad na systémovou stabilitu. Nezodpovězená otázka pak zní: *Čím byla spíše způsobena neexistence „horké“ války mezi supervelmocemi – bipolaritou samotnou, anebo jadernými zbraněmi?*
- **Chybné predikce založené na polaritě.** Důvěryhodnost polarity jako vědecké kategorie podkopávají též špatné předpovědi autorů, kteří s polaritou pracují. Téměř nikdo nepředpokládal, že by se „stabilní“ bipolární svět mohl rychle zhroutit. Zatím ještě neprobíhá příliš výrazně předpokládané vyažování hegemonu a podobně ani pesimistické předpovědi evropského vývoje po skončení studené války se zatím nenaplnily.
- **Spjatost konceptu polarity s (neo)realistickou teorií.** Poslední, avšak neméně závažný důvod neúspěchu konceptu polarity spočívá v příliš velké spjatosti s (neo)realistickou teorií. Ta polaritě také vtiskla některé její rysy jako státocentrismus nebo spojitost s mocenskou rovnováhou, které dnes považujeme za samozřejmé a které ji odcizují ostatním proudům v teorii mezinárodních vztahů. Kritika polarity je tak nezřídka součástí kritiky neorealismu.

NÁVRHY NA DALŠÍ SMĚRY VÝZKUMU

V prvé řadě je nutné úzce vymezený koncept polarity rozšířit, a to hned několika směry. Za prvé směrem od nejasně definované mocenské polarity k polaritě jednotlivých složek moci. Tím bude zpřesněn samotný termín polarita a zároveň bude zřejmé, co která polarita měří. Minimálně rozlišení na polaritu ekonomickou a vojenskou se zdá už od 70. let jako velmi žádoucí. Nově se objevuje i požadavek měření ideologické polarity apod.

Za druhé by se měl další výzkum rozšířit směrem k nestátním aktérům a vzít v úvahu i jejich pozici. Postavení některých organizací, jako je např. Evropská unie, již dnes představuje výzvu tradičnímu pojetí států jako jediných aktérů, jimž polarita věnuje pozornost. Stejně tak mezinárodní organizace univerzálního typu mohou do značné míry modifikovat stabilitu systému, a tak narušit eventuální vazbu mezi polaritou a stabilitou.

Za třetí je nezbytně nutné polaritu odpoutat od čistě realistických premis. Zčásti to naznačují již předchozí body, které zpochybňují roli státu jako v podstatě jediného relevantního aktéra nebo představu o primátu vojenské síly nad ekonomickou silou. Za nejpodstatnější negativum, kterým neorealismus „obdařil“ polaritu, lze však považovat představu o dominantním vlivu systémové polarity na jednotky. Tento jednosměrný, asymetrický vztah je třeba uvolnit tak, aby naše teoretické úvahy přihlížely k vlivu jednotek na systém a na jeho změny, jak se o to snaží např. analýza zahraniční politiky (*foreign policy analysis*).⁸⁷

Za čtvrté by další výzkum mohl po uvolnění vazby polarity na realismus vzít v úvahu slučitelnost polarity s jinými proudy myšlení, např. s neoliberalismem, ale snad i s některými novějšími přístupy.⁸⁸ Právě nejnovější pokusy o přiblížení se neoliberalismu mohou přinést do diskuze o polaritě nové impulzy.

Domnívám se, že rozšíření konceptu polarity a opuštění jejího čistě materiálního vnímání, jak tomu je např. s polaritou ideologickou nebo kulturní, umožňuje uvažování o systémové změně i tam, kde Waltzova materiální mocenská polarita žádnou změnu vidět nemůže. Problémem, na nějž může dát odpověď další výzkum, může být otázka, zda takto pojatá nemateriální polarita nemůže způsobit i celkovou transformaci systému.

Pokud bychom usilovali o udržení konceptu polarity v rámci rozšířeného neorealismu, je nutné maximálně omezit množství typů polarity, nejlépe pouze na polaritu vojenskou

a ekonomickou. Jakékoli další – podle mého názoru záslužné – rozšíření polaritý povede k výraznému odpoutání se od neorealismu.

Důsledkem všech těchto změn bude větší vypovídací schopnost polaritý a posun od neměnného pozitivismu Waltzova typu k historičtějšimu popisu reality. Zároveň je však zřejmé, že ani všechny navrhované modifikace nemohou vést k návratu polaritý jako dominantního prvku analýzy (jak ji často pojímá neorealismus), ale spíše k lepší využitelnosti polaritý jako jednoho z teoretických nástrojů rozboru a predikce v mezinárodních vztazích.

¹ Základním pojmem, na němž celý koncept polaritý spočívá, je přirozeně moc. Problematika moci je ovšem natolik složitým termínem, že pojednání o ní nemůže být součástí této stati. Moc může být chápána: 1) staticky – to znamená jako souhrn schopností (capabilities) aktéra, eventuálně ve vztahu k ostatním aktérům; 2) dynamicky – tedy buď jako schopnost aktéra A přimět aktéra B, aby se choval v souladu s požadavky aktéra A, byt' je optimální chování aktéra B jiné, nebo jako schopnost vítězit v konfliktech. Srov. např. diskuzi o moci a jejím měření Viotti, Paul R. – Kauppi, Mark V.: *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. 3rd ed. Boston: Allyn a Bacon, 1999. Další kategorií, která s moci i s polaritou v tradičním pojetí souvisí, avšak pro jejíž analýzu zde také není dost místa, je mocenská rovnováha. Přehledné pojednání o této problematice viz např. Šedivý, Jiří: *Koncepce rovnováhy moci ve 20. století*. *Mezinárodní vztahy*, rok 1998, číslo 2, s. 66–81.

² Hart, Jeffrey A.: *Power and Polarity in the International System*. In: Sabrosky, Alan Ned (ed.): *Polarity and War. The Changing Structure of International Conflict*. 1st ed. Boulder – London: Westview Press, 1985, s. 31.

³ Např. Kenneth N. Waltz zcela samozřejmě považuje za tyto základní jednotky státy. „Státy jsou těmi jednotkami, jejichž interakce formují strukturu mezinárodního politického systému. A dlouho jimi zůstanou.“ – Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*. 1st ed. Reading: Addison-Wesley, 1979, s. 95. Ani s postupujícím časem Waltz svůj postoj nezměnil; naopak jej mnohokrát zopakoval. Srov. zejména Waltz, Kenneth N.: *Structural Realism after the Cold War*. *International Security*, Vol. 25, No. 1 (Summer 2000), s. 5–41. Viz též Waltz, Kenneth N.: *Globalization and Governance*. PS Online, December 1999, <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/walglob.htm>. Naproti tomu klasičtí realisté a mezi nimi na prvním místě Hans Morgenthau nepovažovali svůj státocentrický pohled za definitivní a trvalý. Morgenthau již v 70. letech předvídal menšící se roli státu i jeho eventuální překonání. Srov. Burchill, Scott – Linklater, Andrew: *Theories of International Relations*. London: Macmillan, 1996, s. 77. To však nic nemění na tom, že při úvahách o systémové polaritě zůstává doposud téměř vždy v platnosti tradiční státocentrický pohled na mezinárodní vztahy.

⁴ Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, cit. dílo, s. 131.

⁵ Unipolarita je termín, který se používá v současné, zejména americké diskuzi o polaritě. Přirozeně lze používat i starší termíny, jako je např. monopolarita. Pro jednoduhost bývá někdy unipolarita ztožňována s hegemonií. Činí tak např. Mansfield, Edward D.: *Power, Trade, and War*. Princeton: Princeton University Press, 1994. Nebo Russett, Bruce: *International Relations*. Yale University, February 2002, <http://www.yale.edu/unsy/brussett/InternationalRelations.pdf>

⁶ Některé práce dále hovoří o tripolaritě. Srov. Schweller, Randall L.: *Deadly Imbalances. Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*. New York: Columbia University Press, 1998. V 70. letech byly oblíbené úvahy o pentapolaritě apod.

⁷ Srov. Kegley, Charles W., Jr. – Raymond, Gregory A.: *A Multipolar Peace?* New York: St. Martin's Press, 1994, s. 54.

⁸ Ještě další autoři pak chápou polarizaci méně staticky a považují ji za „proces, při němž se aktéři spojují s dalšími a usilují... o vytvoření koalic“. – Hart, Jeffrey A.: cit. dílo, s. 34.

⁹ Podrobné rozlišení mezi polaritou a polarizací viz např. Noguee, Joseph L.: *Polarity: An Ambiguous Concept*. *Orbis*, Winter 1975, s. 1193–1224. Viz též Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, cit. dílo. Z novějších prací Wagner, Harrison R.: *What Was Bipolarity?* *International Organization*, 47 (Winter 1993), s. 77–106.

¹⁰ Např. Singer, David J. – Small, Melvin: *Alliance Aggregation and the Onset of War, 1815–1945*. In: Singer, David J. (ed.): *Quantitative International Politics: Insights and Evidence*. New York: Free Press, 1968, s. 247–286. Viz též Bueno de Mesquita, Bruce – Lalman, David: *Empirical Support for Systemic and Dyadic Explanations of International Conflict*. *World Politics*, Vol. XLI (1), October 1988, s. 1–20. Diskuze o rozdílných pojetích polaritý viz Mansfield, Edward D.: cit. dílo, s. 10 a násl.

¹¹ Např. Kegley, Charles W., Jr. – Raymond, Gregory A.: cit. dílo, s. 62.

¹² Waltz, Kenneth N.: cit. dílo, s. 169.

¹³ Srov. Mansfield, Edward D.: cit. dílo, zejména kapitoly 3 a 5.

¹⁴ Koncentrace by tak např. v situaci studené války měla lépe vystihnout existující mocenskou disparitu mezi Spojenými státy a Sovětským svazem.

¹⁵ Kegley a Raymond uvádějí šest příkladů multipolárních systémů do konce 15. století – sumerský, čínský, indický, řecký, mayský a italský. Viz Kegley, Charles W., Jr. – Raymond, Gregory A.: cit. dílo, s. 57.

- ¹⁶ Morgenthau, Hans J.: *Politics among Nations*. New York: Alfred A. Knopf, 1948, s. 289.
- ¹⁷ Tamtéž, s. 272.
- ¹⁸ Viz Waltz, Kenneth N.: *The Stability of a Bipolar World*. *Daedalus*, 93 (1964), s. 881–909.
- ¹⁹ Viz Kaplan, Morton A.: *System and Process in International Politics*. New York: Wiley, 1957.
- ²⁰ Tamtéž, s. 28.
- ²¹ Za jedinou výjimku bychom mohli považovat Kaplanovu poznámku, že hierarchický mezinárodní systém také „může být vytvořen jako důsledek prosazení systému jednoho aktéra – jako systému nacistického“. Přesto však nejde o unipolaritu tak, jak ji chápe teorie mezinárodních vztahů, ale spíše o vytvoření světového státu, neboť v něm podle Kaplanova názoru „státní aktéři budou spíše podjednotkami mezinárodního systému než nezávislými politickými systémy“. K tomu dodává, že teritoriální dělení bude nahrazeno rozdělením funkcím. – Tamtéž, s. 49.
- ²² Kaplan, Morton A.: *Variants on Six Models of the International System*. In: Rosenau, James (ed.): *International Politics and Foreign Policy. A reader in research and theory*. New York: Free Press, 1969, s. 291–303. Tato Kaplanova stať vyšla původně již v roce 1966.
- ²³ Sem patří např. A. F. K. Organski, Jacek Kugler nebo Robert Gilpin.
- ²⁴ Viz Wallerstein, Immanuel: *The Modern World System*. New York: Academic Press, 1974. Zajímavý rozbor díla tohoto autora viz Hobden, Stephen: *International Relations and Historical Sociology*. London: Routledge, 1998.
- ²⁵ Viz Deutsch, Karl W. – Singer, David J.: *Multipolar Power Systems and International Stability*. In: Rosenau, James (ed.): cit. dílo, s. 315–324.
- ²⁶ Viz Waltz, Kenneth N.: *The Stability of a Bipolar World*, cit. dílo, s. 881–909.
- ²⁷ Ve stejné době se ke stabilitě bipolárního multipolárního systému vyjádřil i francouzský politolog Raymond Aron. Přestože mu v anglosaské literatuře není věnována výrazná pozornost, je třeba se zmínit o jeho přínosu k této diskuzi. V první řadě Aron velmi přesně popisuje multipolární systém (systém rovnováhy moci), a to tak, jak je tradičně chápán, tedy jako poměrně stabilní systém s proměnlivými koalicemi a s pružnou diplomacií. Bipolární systém podle jeho názoru není však jednoznačně nestabilní. Nutnou podmínkou stability bipolarity je pro Arona vytvoření pevných spojeneckých vazeb. Možnost přechodu zemí z jednoho tábora do druhého vnímá jako silně destabilizující prvek. Srov. Aron, Raymond: *Paix et guerre entre les nations*. Paris: Calmann-Lévy, 1962, zejména 5. kapitola.
- ²⁸ Viz Kaplan, Morton A.: *System and Process in International Politics*, cit. dílo, s. 6–8.
- ²⁹ Tamtéž, s. 7–8.
- ³⁰ Viz Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, cit. dílo, s. 163.
- ³¹ Viz Waltz, Kenneth N.: *The Stability of a Bipolar World*, cit. dílo, s. 881–909.
- ³² Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, cit. dílo, s. 161–162.
- ³³ Deutsch, Karl W. – Singer, David J.: cit. dílo, s. 315.
- ³⁴ Tamtéž.
- ³⁵ Viz tamtéž.
- ³⁶ Tamtéž, s. 318.
- ³⁷ Matematicky lze zbrojní spirálu vyjádřit $\mathbf{b} = (\mathbf{1} + \mathbf{a})^n$, kde $\mathbf{b}$ je násobek původního zbrojního rozpočtu země B, $\mathbf{a}$ je míra zvýšení zbrojení země A (obojí vyjádřené jako desetinné číslo) a $\mathbf{n}$ je počet období, po něž dochází ke zvyšování zbrojení obou států.
- ³⁸ Srov. Morgenthau, Hans J.: cit. dílo, s. 270–273.
- ³⁹ Kegley, Charles W., Jr. – Raymond, Gregory A.: cit. dílo, s. 51.
- ⁴⁰ Výsledkem konfliktu se obvykle myslí jakýkoli kvantifikovatelný údaj, který zachycuje jeho intenzitu. Časté je např. měření počtu padlých, délka konfliktu v měsících apod.
- ⁴¹ Srov. Rosecrance, Richard N.: *Bipolarity, Multipolarity, and the Future*. In: Rosenau, James (ed.): cit. dílo, s. 329.
- ⁴² Viz Christensen, Thomas J. – Snyder, Jack: *Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity*. *International Organization*, Vol. 44, No. 2 (1990), s. 137–168.
- ⁴³ Viz Deutsch, Karl W. – Singer, David J.: cit. dílo.
- ⁴⁴ Deutsch a Singer vysvětlují fakt, že jejich model nepřipouští vznik nového podstatného aktéra, Machiavelliho poučkou, že státy budou usilovat o co největší utvrzení vlastní moci, ale naopak neučiní nic, aby umožnily vznik nového podstatného aktéra. Přestože je toto vysvětlení poněkud chabé, jiné ve zmiňované stati nelze najít. Srov. tamtéž, s. 323–324.
- ⁴⁵ Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, cit. dílo, s. 165.
- ⁴⁶ Viz Waltz, Kenneth N.: *The Stability of a Bipolar World*, cit. dílo, s. 881–909. Znovu své tvrzení zopakoval např. v roce 1969. Viz Waltz, Kenneth N.: *International Structure, National Force, and the Balance of World Power*. In: Rosenau, James (ed.): cit. dílo, s. 304–314 (původně bylo publikováno již v roce 1967). Následně též v *Teorii mezinárodní politiky* – Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, cit. dílo. A trvá na něm dodnes. Viz např. Waltz, Kenneth N.: *Structural Realism after the Cold War*, cit. dílo, s. 5–41.
- ⁴⁷ Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*, cit. dílo, s. 170.
- ⁴⁸ Srov. Waltz, Kenneth N.: *The Stability of a Bipolar World*, cit. dílo, s. 883.
- ⁴⁹ Viz tamtéž, s. 883–884.
- ⁵⁰ Viz Waltz, Kenneth N.: *Structural Realism after the Cold War*, cit. dílo, s. 5–41. Modifikovaným způsobem používá téhož argumentu též Schweller, Randall L.: *Realism and the Present Day Great Power System*:

Growth and Positional Competition over Scarce Resources. In: Kapstein, Ethan – Mastanduno, Michael (eds.): *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1999.

⁵¹ Viz např. Lieber, Robert J.: *No Common Power: Understanding International Relations*. 2nd ed. New York: Harper Collins, 1991.

⁵² Viz Waltz, Kenneth N.: *International Structure, National Force, and the Balance of World Power*, cit. dílo, s. 304–314.

⁵³ Zde je však třeba připomenout rozdíl mezi ofenzivním a defenzivním realismem (offensive vs. defensive realism). Zatímco defenzivní realismus postuluje jako cíl států především zajištění vlastní bezpečnosti, ofenzivní realismus chápe státy jako agresivnější aktéry, jejichž cílem je expanze, respektive zvyšování vlivu státu na mezinárodní scéně. Představitel defenzivního realismu jako Waltz by tedy s výše uvedeným tvrzením pravděpodobně zcela nesouhlasil.

⁵⁴ Viz Gaddis, John Lewis: *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, 1987.

⁵⁵ Viz tamtéž.

⁵⁶ Viz Kegley, Charles W., Jr. – Raymond, Gregory A.: cit. dílo, s. 23.

⁵⁷ Podrobnosti o projektu COW lze nalézt na internetové adrese <http://www.umich.edu/~cowproj/>. Projekt samotný začal vznikat již v roce 1963, tedy souběžně s diskuzí Waltz – Deutsch/Singer, avšak hmatatelnější výsledky přinesl až v pozdějším období, a proto ho v této stati označuji jako proces, který následoval až po zmíněné diskuzi.

⁵⁸ Viz Singer, David J. – Small, Melvin: *Alliance Aggregation and the Onset of War*. In: Singer, David J. (ed.): cit. dílo, s. 246–286. Podobně též Singer, David J. – Small, Melvin: *The Wages of War, 1816–1965: A Statistical Handbook*. New York: Wiley, 1972. Viz rovněž Sabrosky, Alan Ned (ed.): *Polarity and War. The Changing Structure of International Conflict*. 1st ed. Boulder – London: Westview Press, 1985 apod.

⁵⁹ Srov. zajímavou diskuzi na toto téma Dougherty, James E. – Pfaltzgraft, Robert L., Jr.: *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. 5th ed. New York: Longman, 2000, s. 118–128.

⁶⁰ Viz Bueno de Mesquita, Bruce – Lalman, David: *Empirical Support for Systemic and Dyadic Explanations of International Conflict*, cit. dílo, s. 1–20.

⁶¹ Viz Levy, Jack S.: *The Polarity of the System and International Stability: An Empirical Analysis*. In: Sabrosky, Alan Ned (ed.): cit. dílo, s. 41–66.

⁶² Buzan, Jones a Little k tomu říkají: „Co si na konci osmdesátých let počít s údajným bipolárním systémem, v němž jedna ze dvou »supervelmocí« měla až třetí největší ekonomiku světa a ta druhá největší dluh?“ – Buzan, Barry – Jones, Charles – Little, Richard: *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. New York: Columbia University Press, 1993, <http://www.ciaonet.org/book/buzan/Buzan03.html>

⁶³ Viz Rosecrance, Richard N.: *Bipolarity, Multipolarity, and the Future*. In: Rosenau, James (ed.): cit. dílo, s. 325–335.

⁶⁴ Viz Huntington, Samuel P.: *The Lonely Superpower*. *Foreign Affairs*, March/April 1999, s. 35–49.

⁶⁵ Tamtéž, s. 36.

⁶⁶ Viz Noguee, Joseph L.: cit. dílo, s. 1193–1224.

⁶⁷ Tamtéž, s. 1197.

⁶⁸ Viz Bueno de Mesquita, Bruce: *Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War*. *Journal of Conflict Resolution*, No. 22 (1978), s. 241–267.

⁶⁹ Viz Bueno de Mesquita, Bruce: *Neorealism's Logic and Evidence: When is a Theory Falsified? Příspěvek přednesený na 40. konvenci ISA, Washington, D.C., 16.–20. 2. 1999*, <http://www.ciaonet.org/isa/deb02/deb02.html>

⁷⁰ Srov. Baylis, John – Smith, Steve: *The Globalization of World Politics*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 690. Případová studie z této knihy, která se dané problematiky dotýká, je též k nahlédnutí na internetové adrese <http://www.oup.co.uk/pdf/bt/baylis/cs2/Section01.pdf>

⁷¹ Kegley, Charles W., Jr. – Raymond, Gregory A.: cit. dílo, s. 3.

⁷² Viz Lebow, Richard Ned – Risse-Kappen, Thomas (ed.): *International Relations Theory and the End of the Cold War*. New York: Columbia University Press, 1997. Též na internetové adrese <http://www.ciaonet.org/book/lebow/index.html>

⁷³ Koslowski, Rey – Kratochwil, Friedrich V.: *Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System*. In: Lebow, Richard Ned – Risse-Kappen, Thomas (ed.): cit. dílo. Též na internetové adrese <http://www.ciaonet.org/book/lebow/index.html>

⁷⁴ V praktické rovině byl koncept polarity využíván ve druhé polovině 90. let ruskou zahraniční politikou. Podobně též čínská a francouzská diplomacie se někdy opírá o koncept multipolarity. Srov. Kratochvíl, Petr: *Multipolarity – American Theory and Russian Practice*. Příspěvek přednesený na konvenci CEEISA, NISA, RISA, Moskva, 20.–22. 6. 2002.

⁷⁵ Srov. např. Brooks, Stephen G.: *Dueling Realisms (Realism in International Relations)*. *International Organization*, Vol. 51, No. 3 (Summer 1997).

⁷⁶ Viz Mearsheimer, John J.: *Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War*. *International Security*, Vol. 15, No. 1 (1990), s. 5–56.

⁷⁷ Mearsheimer, John J.: *The Future of the American Pacifier*. *Foreign Affairs*, Vol. 80, No. 5 (September/October 2001), <http://www.foreignaffairs.org/articles/Mearsheimer0901.html>. Fakt, že Mearsheimer patří z hledis-

- ka chápání polarity do stejné skupiny jako Waltz, v žádném případě neznamena, že se shodují i v ostatních aspektech realistické teorie. Nejvýznamnější rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že zatímco Waltz je zastáncem defenzivního realismu, Mearsheimer akcentuje expanzivnost států (ofenzivní realismus).
- ⁷⁸ Srov. např. Bates, Gill: Proliferation and the U.S. Alliances in Northeast Asia. Working paper: Asia Pacific Research Center, September 1997, <http://www.ciaonet.org/wps/gib01/>. Výbornou analýzu realistického přístupu k severovýchodní Asii provedl i Mochizuki, Mike M.: Security and Economic Interdependence in Northeast Asia. Working paper: Asia Pacific Research Center, May 1998, <http://www.ciaonet.org/wps/mom02/#txt40>
- ⁷⁹ Srov. Lebow, Richard Ned – Risse-Kappen, Thomas: cit. dílo, <http://www.ciaonet.org/book/lebow/index.html>
- ⁸⁰ Waltz, Kenneth N.: Structural Realism after the Cold War, cit. dílo, s. 27–28.
- ⁸¹ Tamtéž.
- ⁸² Viz Wohlforth, W. C.: The Stability of a Unipolar World. *International Security*, Vol. 24, No. 1 (Summer 1999), s. 5–41.
- ⁸³ Viz Buzan, Barry – Jones, Charles – Little, Richard: cit. dílo. Těž na internetové adrese <http://www.ciaonet.org/book/buzan/index.html>
- ⁸⁴ Tamtéž. Těž na internetové adrese <http://www.ciaonet.org/book/buzan/Buzan13.html>
- ⁸⁵ Tamtéž. Těž na internetové adrese <http://www.ciaonet.org/book/buzan/Buzan03.html>
- ⁸⁶ Tamtéž. Těž na internetové adrese <http://www.ciaonet.org/book/buzan/Buzan03.html>
- ⁸⁷ Srov. Rynning, Sten – Guzzini, Stefano: Realism and Foreign Policy Analysis, <http://www.ciaonet.org/wps/rys02/rys02.pdf>
- ⁸⁸ Např. právě ideologická polarita, navrhovaná Buzanem, Jonesem a Littlem (viz cit. dílo), je mnohem bližší konstruktivistickým úvahám než polarita v tradičním slova smyslu. Tito realističtí autoři se ptají: „Je současný politický systém ideologicky homogenní nebo pluralitní ve smyslu hlavních organizačních ideologií, které jsou v jednotkách aktivní?“ – <http://www.ciaonet.org/book/buzan/Buzan03.html>

Literatura

- Aron, Raymond: Paix et guerre entre les nations. Paris: Calmann-Lévy, 1962.
- Bates, Gill: Proliferation and the U.S. Alliances in Northeast Asia. Working paper: Asia Pacific Research Center, September 1997, <http://www.ciaonet.org/wps/gib01/>
- Baylis, John – Smith, Steve: The Globalization of World Politics. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Brooks, Stephen G.: Dueling Realisms (Realism in International Relations). *International Organization*, Vol. 51, No. 3 (Summer 1997).
- Bueno de Mesquita, Bruce: Neorealism's Logic and Evidence: When is a Theory Falsified? Příspěvek přednesený na 40. konvenci ISA, Washington, D.C., 16.–20. 2. 1999, <http://www.ciaonet.org/isa/deb02/deb02.html>
- Bueno de Mesquita, Bruce: Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War. *Journal of Conflict Resolution*, No. 22 (1978), s. 241–267.
- Bueno de Mesquita, Bruce – Lalman, David: Empirical Support for Systemic and Dyadic Explanations of International Conflict. *World Politics*, Vol. XLI (1), October 1988, s. 1–20.
- Burchill, Scott – Linklater, Andrew: Theories of International Relations. London: Macmillan, 1996.
- Buzan, Barry – Jones, Charles – Little, Richard: The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism. New York: Columbia University Press, 1993.
- Dougherty, James E. – Pfaltzgraff, Robert L., Jr.: Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey. 5th ed. New York: Longman, 2000.
- Gaddis, John Lewis: The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Hart, Jeffrey A.: Power and Polarity in the International System. In: Sabrosky, Alan Ned (ed.): Polarity and War. The Changing Structure of International Conflict. 1st ed. Boulder – London: Westview Press, 1985.
- Hobden, Stephen: International Relations and Historical Sociology. London: Routledge, 1998.
- Huntigton, Samuel P.: The Lonely Superpower. *Foreign Affairs*, March/April 1999, s. 35–49.
- Christensen, Thomas J. – Snyder, Jack: Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity. *International Organization*, Vol. 44, No. 2 (1990), s. 137–168.
- Kaplan, Morton A.: System and Process in International Politics. New York: Wiley, 1957.
- Kapstein, Ethan – Mastanduno, Michael (eds.): Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War. New York: Columbia University Press, 1999.
- Kegley, Charles W., Jr. – Raymond, Gregory A.: A Multipolar Peace? New York: St. Martin's Press, 1994.
- Kratochvíl, Petr: Multipolarity – American Theory and Russian Practice. Příspěvek přednesený na konvenci CEEISA, NISA, RISA, Moskva, 20.–22. 6. 2002.
- Lebow, Richard Ned – Risse-Kappen, Thomas (ed.): International Relations Theory and the End of the Cold War. New York: Columbia University Press, 1997.
- Lieber, Robert J.: No Common Power: Understanding International Relations. 2nd ed. New York: Harper Collins, 1991.
- Mansfield, Edward D.: Power, Trade, and War. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Mearsheimer, John J.: Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War. *International Security*, Vol. 15, No. 1 (1990), s. 5–56.

- Mearsheimer, John J.: The Future of the American Pacifier. *Foreign Affairs*, Vol. 80, No. 5 (September/October 2001), <http://www.foreignaffairs.org/articles/Mearsheimer0901.html>
- Mochizuki, Mike M.: Security and Economic Interdependence in Northeast Asia. Working paper: Asia Pacific Research Center, May 1998, <http://www.ciaonet.org/wps/mom02/#txt40>
- Morgenthau, Hans J.: *Politics among Nations*. New York: Alfred A. Knopf, 1948.
- Noguee, Joseph L.: Polarity: An Ambiguous Concept. *Orbis*, Winter 1975, s. 1193–1224.
- Rosenau, James (ed.): *International Politics and Foreign Policy. A reader in research and theory*. New York: Free Press, 1969.
- Russett, Bruce: *International Relations*. Yale University, February 2002, <http://www.yale.edu/unsy/brussett/InternationalRelations.pdf>
- Rynning, Sten – Guzzini, Stefano: *Realism and Foreign Policy Analysis*. <http://www.ciaonet.org/wps/rys02/rys02.pdf>
- Sabrosky, Alan Ned (ed.): *Polarity and War. The Changing Structure of International Conflict*. 1st ed. Boulder – London: Westview Press, 1985.
- Schweller, Randall L.: *Deadly Imbalances. Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*. New York: Columbia University Press, 1998.
- Singer, David J. (ed.): *Quantitative International Politics: Insights and Evidence*. New York: Free Press, 1968.
- Singer, David J. – Small, Melvin: *The Wages of War, 1816–1965: A Statistical Handbook*. New York: Wiley, 1972.
- Šedivý, Jiří: Koncepce rovnováhy moci ve 20. století. *Mezinárodní vztahy*, rok 1998, číslo 2, s. 66–81.
- Viotti, Paul R. – Kauppi, Mark. V.: *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. 3rd ed. Boston: Allyn a Bacon, 1999.
- Wagner, Harrison R.: What Was Bipolarity? *International Organization*, 47 (Winter 1993), s. 77–106.
- Wallerstein, Immanuel: *The Modern World System*. New York: Academic Press, 1974.
- Waltz, Kenneth N.: *Globalization and Governance*. PS Online, December 1999, <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/walglob.htm>
- Waltz, Kenneth N.: Structural Realism after the Cold War. *International Security*, Vol. 25, No. 1 (Summer 2000).
- Waltz, Kenneth N.: The Stability of a Bipolar World. *Daedalus*, 93 (1964), s. 881–909.
- Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*. 1st ed. Reading: Addison-Wesley, 1979.
- Wohlforth, W. C.: The Stability of a Unipolar World. *International Security*, Vol. 24, No. 1 (Summer 1999), s. 5–41.